

Joanna Czerna-Grygiel

Collegium Polonicum w Słubicach

GOSPODARKA OPARTA NA WIEDZY W ŚRODOWISKU LOKALNYM

Streszczenie: Rozwój środowiska lokalnego w coraz większym stopniu zależy od jakości wykształcenia. W artykule przedstawiono znaczenie jakości kapitału ludzkiego i społecznego w kształtowaniu środowiska lokalnego. Podjęto również dyskusję dotyczącą zasadności różnych form wsparcia finansowego czynnika ludzkiego, gdyż rozwój kapitału ludzkiego i społecznego jest kosztownym, ale jednocześnie najbardziej efektywnym rozwiązaniem na drodze rozwoju społeczności lokalnej w warunkach gospodarki opartej na wiedzy. Podstawowym kierunkiem działań, zarówno ze strony państwa, jak i samorządów lokalnych, powinno być wspieranie aktywności i finansowanie wzrostu jakości czynnika ludzkiego jako najbardziej efektywnej inwestycji w celu wspierania rozwoju gospodarki opartej na wiedzy w środowisku lokalnym.

Słowa kluczowe: gospodarka, kapitał ludzki, kapitał społeczny, środowisko lokalne.

1. Wstęp

Rozwój gospodarki opartej na wiedzy jest powiązany z technologią informatyczno-komunikacyjną, postępem technicznym i innowacyjnością. Charakterystyczną cechą krajów wysoko rozwiniętych w gospodarce opartej na wiedzy jest inwestowanie w kapitał ludzki i społeczny.

Celem prezentowanej pracy jest określenie podstawowych uwarunkowań rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego środowiska lokalnego jako istotnych elementów kształtowania się gospodarki opartej na wiedzy.

Podstawowym czynnikiem sprzyjającym wzmocnieniu jakości kapitału ludzkiego w środowiskach lokalnych jest wykształcenie. W artykule zaprezentowano pogląd o poziomie i strukturze wykształcenia ludności środowiska wiejskiego oraz środowiska miejskiego na podstawie danych Narodowego Spisu Powszechnego w 1988 r., Powszechnego Spisu Rolnego w 1996 r. oraz Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 r.

Jakość czynnika ludzkiego zależy od fizycznych i psychicznych zdolności do odpowiedniego działania, nabywanych w wyniku wykształcenia oraz doświadczenia przejmowanego od otoczenia społecznego. Rozwój tych umiejętności jest istotną inwestycją na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego wymagającą, podobnie

jak inne inwestycje, środków finansowych. W pracy podjęto próbę określenia źródeł finansowania rozwoju czynnika ludzkiego w środowisku lokalnym.

2. Poziom i struktura wykształcenia w warunkach gospodarki opartej na wiedzy

Istniejące obecnie definicje gospodarki opartej na wiedzy zawierają zbiór cech, którymi powinna się ona charakteryzować. OECD definiuje ją jako gospodarke opartą bezpośrednio na produkcji, dystrybucji oraz wykorzystaniu wiedzy i informacji. Wiedzę przedstawia się jako produkt i czynnik kształtujący wzrost gospodarczy. Wśród najistotniejszych cech gospodarki opartej na wiedzy wymienia się rosnące znaczenie globalizacji, technik informatycznych, a przede wszystkim rozwoju nauki i wiedzy leżących u podstaw zmian zachodzących w gospodarce [Wronowska, s. 1].

Kapitał ludzki i kapitał społeczny stanowią istotę czynnika ludzkiego, określonego również mianem zasobów ludzkich [Moskal 2006, s. 191-19]. Pojęcie kapitału ludzkiego najczęściej wiąże się z wykształceniem i zdrowiem. Przez kapitał społeczny natomiast rozumiemy zaufanie, normy i więzi łączące określonych członków zbiorowości, dające możliwość współdziałania. Kapitał społeczny jest zawarty w relacjach społecznych, natomiast kapitał ludzki jest odnoszony do jednostek i traktowany indywidualnie.

Kapitał ludzki (KL) można zapisać jako funkcję wykształcenia (W), doświadczenia (D) i umiejętności (U) [Poskrobko 2008, s. 96]:

$$KL = f(W, D, U).$$

Kapitał społeczny (KSp) przedstawia się jako funkcję kapitału stosunków międzyludzkich (Sm), kapitału samoorganizacji (Sam) i kapitału działania zbiorowego ($Dzsb$) [Poskrobko 2008, s. 97]:

$$KSp = f(Sm, Sam, Dzsb).$$

Pojęcie kapitału ludzkiego w obszarze ekonomii oznacza przede wszystkim zasób wiedzy i umiejętności mierzonych poziomem i jakością posiadanego wykształcenia [Szafraniec 2006, s. 16].

Informacje na temat poziomu i struktury wykształcenia ludności środowiska wiejskiego i miejskiego można uzyskać na podstawie analizy danych zawartych w tabeli 1. Na szczególną uwagę zasługują zmiany obserwowane w społeczności wiejskiej, wskazujące na wzrost poziomu wykształcenia ogółu ludności z terenów wiejskich w latach 1988-2002; wzrost ten dotyczył osób z wykształceniem wyższym, średnim i policealnym, a także zasadniczym zawodowym. Zmniejszył się natomiast odsetek ludności legitymującej się wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym. Wśród czynników mających wpływ na poprawę poziomu wykształcenia należy wymienić naturalne odchodzenie najstarszej generacji, o najniższym poziomie wykształcenia oraz częściowe ograniczenie odpływu ludności lepiej wykształconej, na co wskazuje zmniejszone saldo migracji do miast (zob. tab. 2).

Tabela 1. Struktura poziomu wykształcenia w środowisku wiejskim i miejskim (w %)

Poziom wykształcenia	Środowisko wiejskie			Środowisko miejskie		
	1988	1996	2002	1988	1996	2002
Wyższe	1,8	1,9	4,2	9,4	10,0	13,2
Średnie i policealne	13,1	15,9	21,5	31,8	35,2	37,4
Zasadnicze zawodowe	24,7	29,5	28,0	23,6	25,3	20,4
Podstawowe i niepełne podstawowe	60,4	52,6	46,3	35,2	29,5	29,0

Źródło: [Rocznik Statystyczny 1994, tabl. 12(80), s. 54; Aktywność ekonomiczna..., 1996, t. 1.4; Aktywność ekonomiczna... 2000, t. 1.4; Rocznik Statystyczny 2004, tabl. 8(126), s. 196].

Tabela 2. Saldo migracji ludności wiejskiej (w tys.)

Lata	Saldo migracji wewnętrznych
1950	-190,0
1960	-74,8
1970	-161,5
1980	-182,0
1988	-143,6
1989	-139,8
1990	-112,7
1991	-106,4
1992	-85,7
1993	-59,9
1994	-39,0
1995	-26,9
1996	-23,3
1997	-15,8
1998	-8,6
1999	-2,8
2000	+4,2
2001	+6,5
2002	+17,6
2003	+30,4
2004	+41,6

Źródło: obliczenia na podstawie: [Rocznik Statystyczny 1966, tabl. 47(66), s. 59; Rocznik Statystyczny 1981, tabl. 36(93), s. 60; Rocznik Statystyczny 1987, tabl. 30(91), s. 54; Rocznik Statystyczny 1989, tabl. 30(98), s. 59; Rocznik Statystyczny 1993, tabl. 7(49), tabl. 9(51); Rocznik Statystyczny 1994, tabl. I, s. LXVI; Rocznik Statystyczny 1997, tabl. 369(180), s. 110; Rocznik Statystyczny 1998, tabl. 13(126), s. 96; Rocznik Statystyczny 2000, tabl. 26(139), s. 110; Rocznik Statystyczny 2002, tabl. 26(139), s. 116; Rocznik Statystyczny 2004, tabl. 32(150), s. 212; Rocznik Statystyczny 2005, tabl. 32(153), s. 212].

Wyniki badań dowodzą, że wysokie kompetencje szkolne, kulturowe i intelektualne nie zawsze są równoznaczne z ambitnymi planami życiowymi [Domalewski 2006, s. 277]. Dotyczy to w szczególności szkół gimnazjalnych umiejscowionych poza centrum gminy. Jeśli nawet w niesprzyjającym społeczno-ekonomicznie środowisku młodzież osiąga bardzo dobre wyniki w nauce, dysponuje wysokim potencjałem intelektualnym i kapitałem kulturowym, formułuje ambitne plany życiowe, to jednak ma silne przekonanie, że jej szanse są mniejsze w porównaniu z rówieśnikami z miasta. Młodzi ludzie, którzy charakteryzują się największą kreatywnością i przedsiębiorczością, chcąc uniknąć wykluczenia – emigrują w poszukiwaniu lepszych perspektyw i większych możliwości [Poskrobko 2008, s. 106].

3. Kapitał ludzki i społeczny jako inwestycja

Podejmując działania wspierające rozwój czynnika ludzkiego w środowiskach lokalnych w Polsce, warto zdecydować, które z nich realizować z budżetu państwa, a które włączyć w programowanie unijne.

W budżetach samorządów gmin wiejskich wydatki na oświatę stanowią blisko połowę [Kłodziński 2006, s. 44-253]. Niektóre gminy wydatki tego typu traktują jako inwestycję w przyszły rozwój, inne natomiast starają się zmniejszyć koszty związane ze szkolnictwem, za pomocą m.in. ograniczenia liczby małych szkół. Jest to niewątpliwie konieczne ze względu na stosunkowo małą liczbę dzieci w wieku szkolnym. Jednakże metoda ograniczania liczby szkół wiejskich, mająca doprowadzić do koncentracji, poprawy wyposażenia i poziomu nauczania, ostatecznie przyczynia się do wydłużenia odległości, jaką muszą pokonać uczniowie w drodze do szkoły, i tym samym zwiększa bariery w dostępie do nauki. Obawy związane z likwidacją małych szkół wiejskich spowodowały powstanie w 1999 r. spontanicznego ruchu na rzecz ich ocalenia, o nazwie „Mała szkoła”. Program ten wsparła finansowo Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, a Fundacja Pro Publico Bono przyznała główną nagrodę za najlepszą inicjatywę obywatelską [Kłodziński 2006, s. 44-253].

W programach rozwojowych dla obszarów wiejskich pojawia się hasło rozwoju zrównoważonego, dla którego istotne znaczenie ma jakość czynnika ludzkiego. Jednak większość strategii i programów dotyczących rozwoju polskich obszarów wiejskich przyjmuje głównie poprawę poziomu infrastruktury, przede wszystkim technicznej, a następnie rozwiązanie problemów gospodarczych, pomijając najczęściej rolę jakości zasobów ludzkich, mającą istotne znaczenie w rozwoju gospodarki opartej na wiedzy w środowiskach lokalnych.

Władze samorządowe wykazują duże zainteresowanie działaniami inwestycyjnymi przynoszącymi spektakularne efekty i kierują na nie środki finansowe. Działania te są często niedostosowane do możliwości ekonomicznych użytkowników, wyczerpując potencjał inwestycyjny zadłużonych gmin, którym trudno w tych oko-

licznościach podjąć działania wzmacniające kapitał ludzki i społeczny w aktywności na rzecz rozwoju gospodarki opartej na wiedzy.

W strategii rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 dzięki funduszom UE pojawiają się nowe możliwości. Na znaczeniu w budżecie unijnym zyskał program „Leader”. W latach 2007-2013 „Leader” został włączony w główny nurt programowania finansowanego w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Jego podstawowym celem jest budowanie kapitału społecznego poprzez aktywizację mieszkańców wsi. Program ten polega m.in. na opracowaniu Lokalnej Strategii Rozwoju oraz wdrożeniu wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe, historyczne oraz wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. W ramach realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju można także uzyskać środki na organizację szkoleń i innych przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym.

W trakcie konferencji „Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa” część dyskusji dotyczyła doświadczeń w realizacji programów współfinansowanych ze środków unijnych, biorąc pod uwagę ich efektywność i skuteczność. Propozycje, które zgłoszono do następnych okresów programowania, głównie na lata 2007-2013, obejmują m.in. następujące zalecenia [Bład, Klepacka 2006, s. 143-154]:

- zrównoważenie proporcji wydatków na wspieranie zarówno infrastruktury, jak i kapitału ludzkiego i społecznego, co wynika z nadmiernie dotąd eksponowanego znaczenia infrastruktury, a pomijania rozwoju czynnika ludzkiego,
- poprawa jakości i trafności systemu szkoleń.

Ze względu na to, że obszary wiejskie „starej” piętnastki UE charakteryzują się dość dobrym poziomem rozwoju, UE nie podejmowała w zbyt dużej mierze ich finansowania. Polskie środowisko wiejskie otrzyma znaczące środki z budżetu UE na lata 2007-2013 pod warunkiem, że zostaną one racjonalnie wykorzystane. Proces integracji i środki pomocowe UE mogą okazać się istotnym czynnikiem wzmocnienia kapitału ludzkiego i społecznego na rzecz rozwoju gospodarki opartej na wiedzy w środowisku lokalnym. Wyzwaniem, jakie niesie nowy społeczny podział zadań, jest podnoszenie produktywności posiadanej wiedzy, zwłaszcza w sytuacji gdy maleje produktywność inwestycji w kapitał fizyczny, a rośnie w kapitał ludzki. Inwestycje w rozwój kapitału ludzkiego mogą stanowić istotne narzędzie umożliwiające uzyskanie przewagi konkurencyjnej danej społeczności, która staje się wiarygodnym partnerem we współpracy na rzecz rozwoju gospodarki opartej na wiedzy w środowiskach lokalnych.

4. Podsumowanie

Poziom wykształcenia jest jednym z podstawowych czynników wpływających na przyspieszenie zmian w świadomości społeczeństwa, również świadomości ekolo-

gicznej. Jej kształtowanie polega na zastosowaniu marketingu ekologicznego, którego istotą jest promowanie idei ochrony przyrody poprzez zmianę postaw wobec rzeczy i rzeczywistości technicznej. Zmiany te obejmują przede wszystkim ludzi młodych, obdarzonych większą wrażliwością ekologiczną, doceniających rolę ekologii w życiu człowieka [Popławski 2000, s. 189].

Istotną rolę w rozwoju kapitału ludzkiego w gospodarce opartej na wiedzy powinien zatem odegrać wzrost poziomu wykształcenia, również w zakresie edukacji ekologicznej na wszystkich poziomach nauczania, skuteczność edukacji ekologicznej w szkole wyższej jest bowiem wprost proporcjonalna do stopnia proekologicznie ukształtowanych postaw młodzieży rozpoczynającej studia [Poskrobko 2000, s. 47].

Podstawowym motywem podjęcia studiów przez młodzież z obszarów wiejskich jest osiągnięcie wyższej pozycji społecznej [Wasielewski 2006, s. 333]. Szansą może być szeroki, całościowy, zawarty w programie rozwoju lokalnego projekt edukacyjny pomnażający szanse życiowe wszystkich grup ludności, uwzględniający zarówno aspiracje dzieci i młodzieży z obszarów wiejskich, jak i edukację społeczną na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Przy obecnej skali bezrobocia i relatywnie niskim poziomie wykształcenia mieszkańców wsi należy wspierać przejawy aktywności społeczeństwa wiejskiego, zwłaszcza na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego oraz budowy społeczeństwa obywatelskiego. Bez względu na wielkość środków płynących z budżetu państwowego i unijnego na rozwój obszarów wiejskich, władze lokalne powinny bardziej zadbać o racjonalne zaangażowanie mieszkańców gminy w rozwój środowiska lokalnego, wzrost stopnia ich aktywności oraz gotowości do współpracy. Bodźców w tym zakresie mogą dostarczyć programy skierowane na minimalizację wykluczenia społecznego i zrównoważony rozwój społeczności lokalnej.

Zadaniem budżetu państwa i pomocy unijnej powinno być zatem wspieranie społeczności lokalnej, poprzez wyzwalanie jej aktywności społeczno-ekonomicznej, oraz rozwój kapitału ludzkiego, głównie poprzez poprawę jakości i poziomu wykształcenia, a także wydajny system szkolnictwa, zarówno wśród młodzieży, jak i osób dorosłych. Kształtowanie jakości czynnika ludzkiego stanowi bowiem istotny kierunek działania na rzecz rozwoju społeczności lokalnej w warunkach gospodarki opartej na wiedzy.

Literatura

Aktywność ekonomiczna ludności Polski, luty 1996, t. 1.4, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1996.

Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2000, t. 1.4, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2004.

- Błąd M., Klepacka D., *Debata nad przyszłością polskiej wsi w UE*, [w:] J. Wilkin, M. Błąd, D. Klepacka (red.), *Polska strategia w procesie kształtowania polityki UE wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2006.
- Domalewski J., *Reforma edukacji – szkoła wiejska – środowisko lokalne*, [w:] K. Szafraniec (red.), *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2006.
- Kłodziński M., *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2006.
- Moskal M., *Zasoby ludzkie, a jakość życia na obszarach wiejskich Małopolski – koncepcja badań*, „Wieś i Rolnictwo” 2006, nr 1.
- Popławski T., *Kształtowanie świadomości ekologicznej*, „Ekonomia i Środowisko” 2000, nr 1(16).
- Poskrobko B., *Edukacja ekologiczna społeczeństwa*, [w:] K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki (red.), *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001.
- Poskrobko B., *Rola samorządów terytorialnych w kształtowaniu kapitału ludzkiego na potrzeby gospodarki opartej na wiedzy*, „Optimum – Studia Ekonomiczne” 2008, nr 4.
- Rocznik Statystyczny 1966*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1967.
- Rocznik Statystyczny 1981*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1982.
- Rocznik Statystyczny 1987*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1988.
- Rocznik Statystyczny 1989*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1990.
- Rocznik Statystyczny 1993*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1994.
- Rocznik Statystyczny 1994*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1995.
- Rocznik Statystyczny 1997*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1998.
- Rocznik Statystyczny 1998*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1999.
- Rocznik Statystyczny 2000*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2001.
- Rocznik Statystyczny 2002*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.
- Rocznik Statystyczny 2004*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2005.
- Rocznik Statystyczny 2005*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2006.
- Szafraniec K., *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2006.
- Wronowska G., *Gospodarka oparta na wiedzy jako etap ewolucji współczesnej gospodarki*, www.konferencja.edu.pl/ref8/pdf/pl/Wronowska-Krakow.pdf.
- Wasielewski K., *Drogi „do” i „od” wiejskiej inteligencji*, [w:] K. Szafraniec (red.), *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2006.

KNOWLEDGE-BASED ECONOMY IN LOCAL ENVIRONMENT

Summary: The development of local environment is more and more dependent on education and skills. This article presents the importance of individual and social capital quality in forming of local environment. It also discusses the reasons of different financial support forms of human factor as the development of individual and social human capital although expensive is the most effective solution in the development of local community in knowledge-based economy. Basic country-wide and local community actions should be directed towards supporting activity and financing human factor quality growth as the most effective investment to promote knowledge-based economy growth in local environment.